

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

ערש"ק פרשת קרח שנה ב' גליון 95

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,

ניתן לקבל את העלון במייל chagitben@neto.net.il

הנושא: מעלת רבי אליעזר בן הורקנוס

שלח רבן יוחנן ושאל את רבי יהושע ורבי יוסי: אצלכם סעד אליעזר היום? אמרו לו: לא, והרי כבר שמונה ימים שלא טעם כלום?! הלכו ומצאו שהיה אוכל אדמה.

והנה בניו של הורקנוס אמרו לאביהם עלה לך לירושלים ונדה את בנך אליעזר מנכסיד, ועלה לו לירושלים לנדותו, ומצא שם יום טוב לרבן יוחנן בן זכאי, והיו כל גדולי המדינה סועדים אצלו.

הלכו וסיפרו לרבן יוחנן שאביו של רבי אליעזר בא, אמר להם: עשו לו מקום והושיבו אותו ליד העשירים. נתן רבי יוחנן את עיניו ברבי אליעזר ואמר לו: אמור לנו דבר אחד מן התורה! אך רבי אליעזר התבייש לדבר בפני רבו, ולכן עמד לו רבן יוחנן בן זכאי והלך לו לחוץ.

מיד פתח רבי אליעזר את פיו והיה דורש ופניו מאירות כאור החמה, וקרנותיו יוצאות כקרנות משה רבינו, ואין אדם יודע אם יום או לילה. היה רבי אליעזר יושב ודורש ואביו עמד על רגליו, כיון שראה שאביו עומד על רגליו נבהל, אמר לו: אבא שב לך, שאיני יכול לומר דברי תורה ואתה עומד על רגלך.

לאחר הדרשה בא רבן יוחנן ונשק לו על ראשו ואמר: אשריכם אברהם יצחק ויעקב מי יצא מחלציכם! אמר לו הורקנוס אביו: לא היה צריך לומר אשריכם אברהם יצחק ויעקב מי יצא מחלציכם, אלא "אשרי אני מי יצא מחלצתי".

אמר הורקנוס לבנו: בני לא באתי אלא לנדותך מנכסי, ועכשיו שבאתי וראיתי השבח הזה, הרי אחיך מנוודים מנכסי, והם נתונים לך במתנה. אמר לו בנו: אילו קרקעות בקשתי מלפני הקדוש ברוך הוא, היה לפניו ליתן לי, ואלו כסף בקשתי היה לפניו ליתן לי, אבל לא בקשתי מהקדוש ברוך הוא אלא שאזכה לתורה בלבד.

יש לציין, שהגמרא בשבת (קד.) מביאה: "אמרי ליה רבנן לרבי יהושע בן לוי: אתו דרדקי האינדא לבי מדרשא ואמרו מיילי דאפילו בימי יהושע בן נון לא איתמר כוותיהו: אל"ף ב"ת – אלף בינה, גימ"ל דל"ת – גמול דלים..."

על גמרא זו מעירים בעלי התוספות: "א"ל לר' יהושע בן לוי אתו דרדקי כו' – בירושלמי ובבראשית רבה (פ', א) קאמר דרבי אליעזר ורבי יהושע הוו מאותן דרדקי, וחולק

על תחילת דרכו של התנא רבי אליעזר בן הורקנוס מובא בתחילת פרקי דרבי אליעזר: מעשה ברבי אליעזר בן הורקנוס שהיה חורש את שדותיו של אביו. והנה באחד הימים ראהו אביו שהוא יושב ובוכה. אמר לו אביו: למה אתה בוכה? השיב לו בנו: איני בוכה אלא מפני שאני רוצה ללמוד תורה. אמר לו והרי אתה בן עשרים ושמונה שנה ואתה רוצה ללמוד תורה? קח לך אשה והוליד בנים, ותוליד אותם לבית הספר ללמוד תורה.

עברו שני שבועות ואליעזר לא טעם כלום, עד שנגלה עליו אליהו זכור לטוב אמר לו: בן הורקנוס מפני מה אתה בוכה? אמר לו: מפני שאני רוצה ללמוד תורה. אמר לו: אם אתה רוצה ללמוד תורה, עלה לך לירושלים ולך אצל רבן יוחנן בן זכאי.

עמד ועלה לו לירושלים והלך אצל רבן יוחנן בן זכאי. כשהגיע אליו, ישב לפניו והיה בוכה. אמר לו הרב: מפני מה אתה בוכה? אמר לו מפני שאני מבקש ללמוד תורה! אמר לו: בן מי אתה? ולא רצה אליעזר להגיד לו. אמר לו הרב: האם למדת קריאת שמע, או תפלה, או ברכת המזון? אמר לו: לא. עמד רבי יוחנן ולמדו שלשתן.

לאחר שלמד ברכות ותפילה, ישב לו אליעזר והיה בוכה. אמר לו מפני מה אתה בוכה? אמר לו: מפני שאני מבקש ללמוד תורה. עמד ולמדו תורה, והיה אומר לו שתי הלכות כל ימות השבוע, ובשבת היה חוזר עליהן ומדבקן.

עברו שמונה ימים ואליעזר לא טעם כלום, עד שעלה ריח רע מפיו, ורבן יוחנן העמידו מלפניו מפני שלא יכול היה לסבול את הריח. ישב לו אליעזר והיה בוכה. אמר לו הרב: מפני מה אתה בוכה? אמר לו שהעמדתי לפניך כאדם שהוא מעמיד מלפניו מוכה שחין. אמר לו: בני כשם שעלה ריח פיך מלפני, כך יעלה ריח חוקי תורה מפיד לשמים.

אמר לו: בן מי אתה? אמר לו: בן הורקנוס. אמר לו: והרי אתה בן גדולי עולם ולא אמרת לי? חייך אתה סועד אצלי. אמר לו: כבר סעדתי באכסניה שלי. אמר לו: ואצל מי אתה מתארח? אמר לו: אצל רבי יהושע בן חנניא ורבי יוסי הכהן.

על הש"ס שלנו. והא דאמר בפרקי דר' אליעזר שלא למד ר' אליעזר תורה אלא עד שהיה גדול, היינו שלא עסק עד שנעשה גדול".

תוספות מסבירים, שלפי תלמודנו, אותם 'דרדקי' שדרשו את האותיות, היו בימי רבי יהושע בן לוי, ולא בתקופת רבי אליעזר, אך תוספות מעירים, שלפי התלמוד הירושלמי, ומדרש בראשית רבה, היה המעשה בתקופה קדומה יותר, ורבי אליעזר ורבי יהושע, היו מאותם הילדים. לדעת התוספות, אין בכך סתירה למדרשים האומרים שרבי אליעזר החל ללמוד רק בגיל מאוחר, כי ייתכן שלמד לימוד בסיסי, אך החל לעסוק בתורה רק בגיל מאוחר.

ואולי אפשר לומר, מצינו שלרבי אליעזר היה זכרון מופלא, כל מה שלמד נשאר בזכרונו ולא נשתכח ממנו אף מילה אחת. וכפי שמעיד עליו מורו ורבו רבן יוחנן בן זכאי (אבות פ"ב מ"ה): כי הוא "בור סוד שאינו מאבד טפה", כלומר: כאותו בור מסויד אשר אף טיפת מים אחת לא תאבד ממנו כך לא תשכח ממנו אף הלכה אחת.

והנה שמא יטעה הלומד ויחשוב כי רבי אליעזר נולד עם זיכרון מופלא ולכן לא היה שוכח דבר ממשנתו, באים חז"ל ומקדימים לומר לנו, כי רבי אליעזר בילדותו ישב ולמד, ובכל זאת כיון שבבחרותו עזב את בית המדרש הרי ששכח את כל תלמודו ואף לברך ברכת המזון לא ידע, להורות, כי זכרונו לא היה טבע מולד, אלא אחר עמל ויגיעה זכה למעלת "בור סוד שאינו מאבד טיפה".

וכיצד באמת זכה לזיכרון?

נראה לומר, כי אחת מאמרותיו היא (שבת קנ"ג): "שוב יום אחד לפני מיתתך", כשהתלמידים שאלו: "כלום יכול האדם לדעת מתי הוא יום אחד לפני מיתתו?" השיב להם כי אכן לכך התכוון. מאחר ואין האדם יודע מתי ימות, הרי עליו לחזור בכל יום בתשובה שמא ימות מחר.

ומצינו כי העושה תשובה זוכה להגיע עד כסא הכבוד, וכמאמרם ז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד (יומא פ"ג), והרי אין שכחה תחת כסא כבוד, ולכן זכה לזיכרון.

והנה, כתב הגאון רבי עזריה פיג'ו בספרו בינה לעיתים (דרוש א' דף א' סע"ג) בשם חכמי המחקר, דמי שהוא זכרן לא מצוי בו פלפול והפלפול אין מצוי בו זכירה, כי הזכירה באה מיבוש המח והפלפול מלחות המח, ולא יכוננו שתיהם יחדיו. ועל פי זה פירש את דברי הגמרא בערובין (נד). אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא, פתח פומיך כי היכי דתתקיים בידך, דשיננא היינו חריף וחסר בו זכירה, ועל כן אמר לו פתח פומיך, שהוא סגולה לזכרון. ע"כ.

וכו כתב החיד"א בספרו דברים אחרים (תחילת דרוש י"ג) וז"ל: ואמרו חכמי הטבע הקדמונים שעל הרוב לא יכוננו יחדיו, שלפי הטבע הן דברים הפכיים, ובאמת שהם שתי מתנות טובות וכל אחת הרי זו משובחת, את כל ונוכחת, כי הזיכרון קורא בגרון כל אשר ראו עיניו, ובקי בכל דבר שראה או שמע שמחה לאיש במענה פיו. וכן החורפא וקלות ההבנה הוא יקר הערך, להבין דבר מתוך דבר, ובעומדו לפני בעלי תריסין מי כמוהו חסין, קולע אל השערה דעת כל אחד ואחד, ומשיב לו על פי מידותיו, וזהו איש מלחמה במלחמתה של תורה, ואשפר שזהו שאמר

הכתוב (משלי ג', י"ג) "אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה", מצא חכמה נגד הזכרון דכרף עין נשאר בדעתו מה שראה או שמע וכמעט נקרא מציאה אצלו, וזהו "אשרי אדם מצא חכמה", "ואדם יפיק תבונה" נגד החריף, כי בדעתו הרחב והמהיר יפיק תבונה דבר מתוך דבר, ומוציא מים מצור חלמיש, ולהיות שעל הרוב דרך טבע ליתנהו בחד גברא, לכן כתיב בכל חלוקה אדם, "אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה", להורות דעל הרוב שתיהם לא ימצאו באדם אחד, שיהיה טבעו מוכן לזכרון ולחורפא, וזאת לפנים בישראל רב יוסף סיני ורבה עוקר הרים. עכ"ד.

ולפי זה, רבי אליעזר אשר היה לו את מעלת "בור סוד שאינו מאבד טיפה", מצד הטבע לא היה יכול להיות בו את מעלת הפלפול, אולם חלילה לומר כן, שהרי רבי אליעזר היה מבית שמאי (תוספות שבת קל: ד"ה דרבי אליעזר), ומעלתם של בית שמאי שהיו חריפים ומחודדים (יבמות יד.), ויש לומר, שכאשר הזכרון בא מחמת טבעו של האדם, אכן הוא נוגד את הזיכרון, אולם במקרה של רבי אליעזר מצד טבעו לא היה זכרן, שהרי שכח את מה שלמד בילדותו, אף שהיתה זו גירסא דינקותא דלא משתכח (שבת כא:), וכל זכרונו בא לו מתנה משמים מחמת גודל עבודת ה' שלו, וכדברי הגמרא במגילה (ו:): לאוקמי גירסא (רש"י: שלא תשתכח ממנו) סיעתא מן שמיא היא. ובכהאי גוונא זוכה לזיכרון בלי שיפגע בכח פלפולו.

ומצאתי כדברינו בדברי החתם סופר שפירש את הפסוק (תזריע י"א, ל"ז) "אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור", כי אם תמצא אדם שיש בו מידת מעין, שהוא נובע פלפולים וחריפות, וגם יש בו מידת בור, שאינו מאבד טיפה וזוכר לימודו, יהיה טהור, דהיינו שיש בכח הטהרה ליתן באדם חכמה וזכירה. עכ"ד.

[ובדומה לזה מצאתי בספר ישמח חיים לרבי חיים פאלאג'י (מערכת נ' אות ט') שמסביר את דברי הגמרא בשבת (קנ"ג): "האי מאן דבכוכב יהי גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמה הוא", והסביר מהו "נהיר וחכים", נהיר פירוש זכרן וחכים מלשון פלפול, שעל אף שדבר זה נוגד את הטבע, אם זכה ונולד במזל מסויים הרי שיזכה לכך].

טעם נוסף לזכרונו של רבי אליעזר, וזאת בהקדם דברי החידושי הרי"ם (יינה של תורה עמ"ס אבות עמ' רס"א), שכל מעלת לימודו של ילד שנחקק היטב במוחו, וכדיו כתובה על נייר חלק, כי הוא לומד בחיות ובמרץ, מחמת כן גם זקן אם ילמד בחשק גדול כילד, אזי לימודו יכנס בלבו כדיו כתובה על נייר חלק. משא"כ הלומד והוא זקן בעצלתיים ובחולשה, שאז גם אם הוא צעיר לימים הרי שלא יזכור את לימודו ונחשב כדיו על נייר מחוק. יעו"ש.

על פי זה יש לומר, רבי אליעזר בן הורקנוס כל לימודו היה מתוך חשק והתלהבות, שכן הירבה לבכות ולבקש ללמוד תורה, ולכן חז"ל נותנים לרבי אליעזר את התואר: "בור סוד שאינו מאבד טיפה" היינו, שכל טיפה וטיפה היתה חשובה לו, הוא לא זלזל באף מילה של תורה, ומחמת כן בא לו הזכרון הנורא.

ואולי מטעם זה מצינו בסוטה (מ"ט) משמת רבי אליעזר נגנז ספר תורה. רבי אליעזר הוא התנא היחיד שהוא חשוב כמו ספר תורה מהלך, וזאת משום, כי התורה בנויה מכל

אות ואות שנכתבה לשם קדושת ספר תורה, רק רבי אליעזר שהעריך כל טיפה וטיפה של תורה, כל אות ואות של תורה, הוא הראוי לתואר "ספר תורה".

בענין רבי אליעזר שהיה אומר רק מה שמע מרבתי:

בגמרא בסוכה (כח.) מביאה: ת"ר מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה, שתים עשרה אמר להם שמעתי, שמונה עשר אמר להם לא שמעתי... אמרו לו: כל דבריך אינן אלא מפי השמועה?! אמר להם: הזקנתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי מימי לא קדמני אדם בבית המדרש... ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי מימיו לא שח שיחת חולין ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא קדמו אדם בבית המדרש... ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם ולא אמר הגיע עת לעמוד מבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערבי יום הכפורים וכן היה ר' אליעזר תלמידו נוהג אחריו".

ממקור זה עולה, שרבי אליעזר אומר את כל דבריו רק מפי השמועה ששמע מרבו. הוא אינו מתיימר לענות על כל השאלות ששאלו אותו בהלכות סוכה, על אף היותו מגדולי הדור. אין לו אלא מה שמע מרבתי.

מקור דומה, אך עם שאלות אחרות, נמצא בגמרא במסכת יומא (סו:), בענין שעיר המשתלח: "שאלו את רבי אליעזר חלה מהו שירכיבהו על כתפו? אמר להם יכול הוא להרכיב אני ואתם. חלה משלחו מהו שישלחנו ביד אחר? אמר להם אהא בשלום אני ואתם. דחפו ולא מת מהו שירד אחריו וימיתנו? אמר להם (שופטים ה', ל"א) "כן יאבדו כל אויביך ה'". וחכמים אומרים: חלה מרכיבו על כתפו, חלה משלחו ישלחנו ביד אחר, דחפו ולא מת ירד אחריו וימיתנו... לא מפני שהפליגן בדברים אלא מפני שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם".

מקור נוסף המעיד על מגמה זו, ועוסק באותו עניין מצוי בגמרא במסכת ברכות (כז:): "ותניא רבי אליעזר אומר: המתפלל אחורי רבו... והחולק על ישיבתו של רבו, והאומר דבר שלא שמע מפי רבו - גורם לשכינה שתסתלק מישראל!"

כאן רבי אליעזר חריף אף יותר. אין זו רק מידת חסידות, לא לומר דברים שלא שמע מפי רבו, כמו שמשמע מהגמרא במסכת סוכה. אלא יש כאן עבירה חמורה, הגורמת לשכינה שתסתלק מישראל.

אולם צריך עיון ממה ששנינו באבות דרבי נתן (פרק ו') שם מובא המעשה כעין מה שהזכרנו בתחילה בשם פרקי דרבי אליעזר אלא שם נאמר: "אותו היום נתן עיניו רבן יוחנן בן זכאי ברבי אליעזר, ואמר לו פתח ודרוש. אמר לו: איני יכול לפתוח. דחק עליו, ודחקוהו התלמידים, עמד ופתח, ודרש בדברים שלא שמעתי אוזן מעולם".

אם כי מדברי הגמרא בברכות לא קשה, כי המחצית השקל (סימן קנ"ו סק"ב) מוכיח שאין הגמרא כפשוטה אלא כפי שפירשו בתלמידי רבינו יונה, שהכוונה היא שהתלמיד לא יאמר דבר בשם עצמו ויתלה זאת ברבו שאמר זאת.

אולם עדיין קשה מדברי הגמרא בסוכה וביומא.

בשול"ת חוות יאיר (סימן צ"ה) כתב ליישב, שרק בהלכה למעשה נמנע רבי אליעזר להורות מעצמו, אבל כשדן עם חבריו או עם רבותיו, היה אומר את דעתו ונימוקו.

אולם החיד"א בספרו פתח עיניים (בבא מציעא נט.) הקשה על דברי החוות יאיר מסוגיית תנורו של עכנאי, שהיה זה הלכה למעשה ובכל זאת הורה בזה דברים שלא שמע מפי רבו.

הערוך לנר על מסכת סוכה תירץ כעין מה שאמר החוות יאיר, שרבי אליעזר לימד את האחרים אזי לא לימדם אלא רק מה שמע מרבו, אבל ללמוד ולהורות לעצמו אמר גם מה שלא שמע מרבו.

ודברים אלו פלא הם, שכן באבות רבי נתן מדובר שהוא מסר דרשה ברבים, ואז אמר דברים שלא שמעתי אוזן מעולם.

השפת אמת בחידושיו למסכת יומא מתרץ, דדוקא כשרבו היה קיים נמנע מלומר דברים שלא שמע ממנו, משום כבוד רבו. ואף במקום שהיה מותר לנהוג כן מעיקר הדין נהג חומרא בעצמו שלא לומר, אבל לאחר מיתתו הורה ודן אף מה שחידש בעצמו. ומה דמצינו באבות דרבי נתן היה זה מקרה מיוחד, שבו רבו נתן לו רשות מיוחדת.

ונראה ליישב על פי מה שמצינו במסכת שבועות (כו:): אמר מר, האדם בשבועה פרט לאנוס, היכי דמי? כדרב כהנא ורב אסי כי הוּו קיימי מקמי דרב, מר אמר שבועתא דהכי אמר רב ומר אמר שבועתא דהכי אמר רב כי אתו לקמיה דרב אמר כחד מינייהו. אמר ליה אידך: ואנא בשיקרא אישתבעי אמר ליה לבך אנסך.

נמצא כי פעמים, הרב במסירת שיעורו אין שמיעת התלמידים שווה. ועל פי הקדמה זו יש לומר, שחז"ל דקדקו בלשונם ואמרו: "שלא שמעתי אוזן מעולם", ולא אמרו "שלא אמרם פה מעולם", ויש לומר, כי באמת רבי אליעזר אמר מה שרבותיו אמרו, אלא שכל התלמידים מלבד רבי אליעזר לא שמעו זאת ולא ירדו לעומק דבריו של רבם, ולכן עבורם היתה זו פעם ראשונה ששמעו זאת.

בזה יש ליישב מה שכתב הנמוקי יוסף (בבא מציעא לג. בדפי הר"ף) שהקשה מדוע חכמים החמירו כל כך על רבי אליעזר והחרימוהו, והוא לא מצינו שמחרימים על ביזוי כבוד הרב, אלא רק מנדים. ותירץ: ואפשר, שהם היו אומרים מפי השמועה, והוא אומר כך הוא בעיני ועי' סנהדרין פח.), לפיכך לא קיבלו ממנו כל ראיות שבעולם... והחמירו עליו וברכוהו (- בלשון סגי נהור). עכ"ל.

ונתקשה החוות יאיר, שאם היה לחכמים מקור לדעתם ומפי השמועה אמרו, מדוע רבי אליעזר נמנע מלקבל את דבריהם, הלוא הוא רק סברא דנפשיה קאמר. יעו"ש.

אולם על פי דברינו יש לפרש את דברי רבי אליעזר שאמר "כך הוא בעיני", לא היה זה דעת עצמו בלבד, אלא כך היא הבנתי בדברי הרב שירדתי לעומק דעתו וכוונתו בדבריו, מה שאתם לא זכיתם לשמוע ולהבין ממנו.

בענין הכינוי "רבי אליעזר הגדול":

צריך להבין מדוע זכה רבי אליעזר לתואר "הגדול" ועי' למשל בתוספתא ערלה א, ח).

מצינו במסכת אבות (פ"ב מ"ט) שכאשר רבן יוחנן בן זכאי מבקש מחמשת תלמידיו "צאו וראו איזוהי דרך טובה

שידבק בה האדם", עונה רבי אליעזר: "עין טובה". ופירש רבינו יונה ששמח בחלקו (וע"י במדרש שמואל עמ"ס אבות שם, שמפרש כיצד על ידי מעלה זו זכה רבי אליעזר להגיע למעלת "בור סוד שאינו מאבד טיפה").

והיינו שרבי אליעזר היתה לו מעלה שידע להכיר ערך עצמו ומעלתו.

וכתב בספה"ק באר מים חיים (פרשת שופטים) וז"ל: הנה מצינו ביהושפט מלך יהודה שהיה צדיק עולם נאמר עליו (דברי הימים ב' י"ז, ו') ויגבה לבו בדרכי ה'. ולכאורה הלא אמרו חז"ל (סוטה ה.) שעל גבה לב אמר הקב"ה אין אני והוא יכול לדור, ואיך הוא גבה לבו בדרכי ה'? ועוד הנה חז"ל הגידו ברוח קדשם ומשנה שלימה שנינו (סנהדרין לז.) לעולם יאמר אדם בשבילי נברא העולם, ולכאורה אין גבהות גדולה מזו שיאמר האדם שכל העולם כולו לא נברא אלא בשבילי?

ואמנם הוא כדברינו כי יש דוגמת הגבהות בקדושה ועבודת ה' והוא כי לפעמים יבוא היצר הרע אל האדם ויאמר אליו דברי מוסר להראות לו שאינו נחשב לכלום וכל עבודתו ועשיותיו בעבודת בוראו ח"ו לאפס ותהו נחשבין כי הלא אינו עושה אותם כראוי ובלי אהבה ויראה ולא פורחת לעילא, וגם הוא מלוכלך בעבירות רעות. וכל עוד שאינו שב בתשובה, ח"ו עוד מוסיף כח לחיצונים. וכאלה רבות במה שייסביר לו שכל מצוותיו אינם נחשבין לכלום, ובזה הוא מרשל ידיו מלעשות מצות הבורא יתברך וכו'.

וכל זה שקר גמור הוא, כי הלא ודאי זה בדוק ומנוסה שכל מצוה קטנה ותפילה קצרה שאדם עושה לשם שמים ככל אשר יוכל באמת, ודאי תעלה למרום ותעשה פעולות גדולות נוראים ונפלאים בשמי השמים כל אחד לפי ערכו וכו', ועל כן באמת חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם, כי בשבילו ממש נברא כל הבריאה כמו על הצדיק הגדול שבדור. כי אם הוא יחסר גם בו לא יהיה שלימות וכו'. ועל כן ההורג נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא, והמקיימו כאילו קיים עולם מלא כאומרם שם. מפני שבאמת כל אחד מישראל הוא עולם מלא ממש.

ומעתה צא ולמד וחשוב היתד הגדול והפינה העצומה שיש בבחינת הגבהות והגדלות לעבודת ה'. כי אם ישם האדם אל לבו זאת כמה גדולה וחשובה ועריבה וחביבה ועצומה כל מצוה ומצוה שעושה, כמה עולמות עומדים עליה וכמה מלאכים מתפרנסין ממנה חוץ מה שכל העולמות בכללם עומדין עליה. ועל כל נחת הרוח שמגיע לבורא עולם מזה. כמה יגיעות ייגע וכמה עשיות יעשה בכל מאמצי כוחו עד מיצוי טיפת דם האחרון שבו בכל מצוה ומצוה מעבודת ה' לעשותה בכל השלימות בזריזות ונקיות והידור מצוה ובכל הכוונות הראויות לשם ה' וכו'. עכ"ל יעו"ש באריכות דבריו חוצבי להבות אש.

וכך כתב רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו מחשבות חרוץ (אות ט'): וזהו הגיאות של מצוה שאמר רבי לבנו (כתובות קג:) נהוג נשיאותך ברמים דזהו תועלת לעבודת

ה' יתברך וכדרך שנאמר ביהושפט (דברי הימים - ב י"ג, ו') ויגבה לבו בדרכי ה'. דבשפלות ידים ידלף הבית שעל ידי שפלותו יחשוב שאין כל מעשיו כלום ושאי אפשר לו להגיע לשום מעלה ומדריגה ועל ידי זה יתעצל במעשה והשתדלות ועד שיהיה כלל הבית מלא דלף טורד, אף על פי שלא יגבר עליו יצר הרע לשקעו ברע גמור על כל פנים לא יניח לו שום דבר טוב במחשבתו, ועל כן צריך לזה גבהות הלב שידע שהוא חלק אלוה ממעל ושיוכל להיות בתכלית השלימות והמעלה, וכמו שאמרו בתנא דבי אליהו רבא (פרק כ"ה) חייב כל אחד לומר עד מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב וכמו שיהיה לעתיד הנכשל ביום ההוא כדוד, וזהו כל עיקר כח היצר טוב להסיתו להשיג המעלה הגדולה ולדמות לקונו:

משום שרבי אליעזר היתה לו מעלה זו של "שמח בחלקו", וקיים "ויגבה לבו בדרכי ה'" וישתמש במידה זו לעבוד ה', לכן נקרא שמו "הגדול".

רבי אליעזר גלגולו של ראובן:

בספר לב אריה (לרבי יהודה אריה ליב האשקי היה רב בפולין פרשת חוקת אות ט') מביא בשם זוהר חדש (איכה דף קיא.) שעשרת הרוגי מלכות נהרגו מחמת הקיטרוג של מידת הדין על מכירת יוסף, כפי שמובא גם במידרש פרקי היכלות רבתי (ה', ה'): לפי שעמדה מידת הדין לפני הקב"ה, ואמרה לפניו: רבש"ע! כתבת בתורתך (משפטים כ"א, ט"ז) "וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת", ובני ישראל שגנבו את יוסף אחיהם ומכרוהו, מה בא עליהם? מיד נתנה הרשות לסמא"ל להכחיד עשרה גיבורים תחתיהם, להשלים הגזירה. ע"כ.

וכותב הילקוט ראובני (פרשת וישבו): ואני תמוה על מה שמצאתי בליקוטי הרב ר"א בזה, וכל מה שאירע ליוסף בו לקו עשרה הרוגי מלכות, נשמות עשרת השבטים שמכרו את יוסף ואלה שמות עשרה הרוגי מלכות למעלה לחשבון הזה, רק אם נכתב רבי חנניא בן תרדיון בשני יודין, ויהיה עשר הנזכרים רבי שמעון, ורבי ישמעאל, רבי עקיבא, ור' חנניא בן תרדיון, ור' טרפון, ור' יהודא בן בבא, ורבי אלעזר בן שמוע ור' ישבב הסופר, ור' יהודא הנחתום, ור' חוצפית התורגמן, כל שמות בגימטריא אלפים שמונה מאות וחמישים ושמונה עולה סכום שמות השבטים עם זבולון בשני ווין לבד יוסף ובנימין.

ומבאר ה"לב אריה" שעל עוון זה של מכירת יוסף, כל השבטים התגלגלו בעשרה הרוגי מלכות, שנהרגו על קידוש ה', חוץ מראובן, שהתגלגל בתנא רבי אליעזר הגדול וניצל. שכן לראובן לא היה חלק במכירת יוסף, שהוא רצה להציל את יוסף מידם.

וזאת רמזה לאה אימנו שאמרה: "כי ראה ה' בעיניי" רא"ה ראשי תיבות: רבי אליעזר הגדול. שהשיגה ברוח קדשה שעתיד בנה ראובן לחזור בגלגול של רבי אליעזר הגדול, וינצל מהמיתה הקשה של עשרה הרוגי מלכות.

אבל האמת היא, נכון שראובן לא היה בעצה של הריגת יוסף, אבל הוא המליץ לאחיו לזרוק את יוסף

לבור המלא בנחשים ועקרבים, ואף שכוונתו היתה לטובה, אבל הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ולכן רבי אליעזר הגדול נענש שגם הוא הושלך לבור, מידה כנגד מידה, כמו שמספרת הגמרא במסכת עבודה זרה.

המשנה במסכת עבודה זרה (טז.) קובעת שאסור לסייע לגויים לבנות מבנים המשמשים לדין ולהוצאה להורג, שמא ישמשו מבנים אלה לפגיעה ביהודים. הגמרא (שם טז: - יז:) מספרת על רבי אליעזר בן הורקנוס שכמעט הוצא להורג במבנה כזה: תנו רבנן: כשנתפס רבי אליעזר למינות, העלהו לגרדום לידון. אמר לו אותו הגמון: זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו?

מה פשר אותה 'תפיסה למינות'? רש"י מבאר: "מינין תפסוהו לכופו לעבודת כוכבים".

רש"י מתאר תרחיש קלסי, המוכר לנו היטב מדור השמד, חכם מחכמי היהודים מוצא להורג על שסירב לעבור על דתו. דא עקא, שלפי פירוש רש"י, היה ראוי יותר לומר שרבי אליעזר נתפס בידי המינות, ולא למינות!

ואכן, יש מפרשים שהציעו ביאור אחר, המבוסס על הפירוש הרווח למונח מינות: נצרות. באותה תקופה ראה השלטון הרומאי בנצרות כת בלתי-חוקית וניסה להכניעה. אם כן, רבי אליעזר נחשד שאף הוא מן המינים - דהיינו מן הנוצרים - ועמד לפני הוצאה להורג. לפי זה תובן היטב תמיהתו של אותו הגמון ששאל את רבי אליעזר: "זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו?!" דומה כי אנשי השלטון הרומאי ידעו היטב שהיהדות איננה בגדר "דברים בטלים", אך תיארו בכינוי זה את הנצרות.

אמר לו אותו הגמון: זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו? אמר לו: נאמן עלי הדיין. כסבור אותו הגמון: עליו הוא אומר, והוא לא אמר אלא כנגד אביו שבשמים. אמר לו: הואיל והאמנתי עליך, דימוס, פטור אתה.

כשבא לביתו נכנסו תלמידיו אצלו לנחמו, ולא קיבל עליו תנחומין. הוא לא הבין מדוע נתגלגלה אליו הצרה הזאת, נזכר שנהנה פעם אחת מדבר מינות ששמע מפי יעקב איש כפר סכניא (ההמשך לפי ספר דקדוקי סופרים - המעתיק מכתב יד מינכן, שלא חלה בו יד הצנזורה), אמר לו ר' עקיבא: רבי, תרשיני לומר דבר אחד ממה שלימדתי? אמר לו: אמור. אמר לו: רבי, שמא מינות בא לידך והנאך, ועליו נתפסת? אמר לו: עקיבא, הזכרתני, פעם אחת הייתי מהלך בשוק העליון של ציפורי, ומצאתי אחד ויעקב איש כפר סכניא שמו, אמר לי, כתוב בתורתכם: "לא תביא אתנן זונה...", מהו לעשות הימנו בית הכסא לכהן גדול (רש"י): שפירש מביתו לפני יום הכפורים ללשכת פרהדרין, ושם היו מתקנים לו כל צרכיו? ולא אמרתי לו כלום, אמר לי, כך לימדני [=יש"ו]: "[כי] מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישוב" - ממקום הטנופת באו, למקום הטנופת ילכו, והנאני הדבר, על ידי זה נתפסתי למינות, ועברתי על מה

שכתוב בתורה: "הרחק מעליה דרכך" (משלי ה', ח') - זו מינות, "ואל תקרב אל פתח ביתה" (שם) - זו הרשות.

והיינו רבי אליעזר אשר היה גלגול של ראובן הוצרך שישליכוהו לבור, כדי לתקן מה שגרם לזריקת יוסף לבור.

וזה מה שמשא רבינו מברך "יחי ראובן ואל ימות" כלומר שלא יצטרך למות עם עשרת הרוגי מלכות.

בזה נבין את דברי הגמרא במסכת סנהדרין (דף סח.): והתניא, כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקרו, הוא יושב בקינוף שלו והן יושבין בטרקלין שלו, ואותו היום ערב שבת היה וכו', אמר להם: למה באתם? אמרו לו: ללמוד תורה באנו. אמר להם: ועד עכשיו למה לא באתם? אמר לו: לא היה לנו פנאי. אמר להן: תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן. אמר לו רבי עקיבא: שלי מהו? אמר לו: שלך קשה משלחן.

וצריך להבין ענין זה, מדוע הקפיד רבי אליעזר הגדול כל כך על תלמידיו עד שהעניש אותם בעונש כזה, שלא ימותו מיתת עצמן אלא במיתת עשרת הרוגי מלכות? ומדוע כל כך הקפיד על רבי עקיבא גדול תלמידיו שאומר לו "שליך גדולה משלחן"?

אומר על כך הבני יששכר בספרו דברים נחמדים, שהתנא רבי אליעזר שהיה גלגולו של ראובן, הזהיר את אחיו, כשרצו להרוג את יוסף אל תשפכו דם, תחזירו אותו הביתה, אם הייתם באים ללמוד תורה אצלי הייתם חוסכים את מכירת יוסף, ולא היינו צריכים את העונש של עשרת הרוגי מלכות. וזו כוונתו כשאומר להם "ועד עכשיו למה לא באתם", כלומר, למה בגלגול הקודם כשהייתי ראובן לא שמעתם בקולי, ולא קבלתם את דעתי דעת תורה, שאין לפגוע ביוסף ולמכור אותו, ועל כך הם עונים לו לא היה לנו פנאי כי היינו עסוקים במכירתו לישמעאלים.

וזהו שאמר להם: "תמה אני אם ימותו מיתת עצמן" דהיינו לא שקילל אותן ח"ו, אלא שהודיע להם שמחמת שלא באו ללמוד אצלו ומכרו את יוסף, יצטרכו למות בעשרת הרוגי מלכות כדי לכפר על מכירת יוסף.

והסיבה שהוא אמר לרבי עקיבא "שליך קשה משלחן": כי רבי עקיבא היה גלגולו של שמעון, שהוא היה העיקר ברצון להרוג את יוסף, ולכן עונשו גדול משלהם.

בזה נבין מדוע זכה רבי אליעזר שהוא יהיה התנא הראשון שבו יפתחו את המשניות, כמו שפותחת המשנה הראשונה במסכת ברכות: מאמתי קורין את שמע בערבית? משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, דברי רבי אליעזר. ע"כ. כיון שהוא היה גלגולו של ראובן הבן הראשון של יעקב, לכן זכה להימנות התנא הראשון.

עוד יתבאר בזה מה שמצינו אצל רבי אליעזר שהיה מקפיד מאוד להתרחק מן הגויים: במסכת בבא בתרא (ו:) הוא דורש: "וחסד לאומים חטאת" - כל צדקה וחסד שעושים אומות העולם חטא הוא להם, שאינם עושים אלא להתגדל בו. ובסנהדרין (קה) דעתו שכל הגויים אין

להם חלק לעולם הבא, בניגוד לדעת רבי יהושע הסובר שיש חסידי אומות העולם אשר זוכים לעולם הבא. ובמסכת שבת (קנ"ג): טוב עשו בית שמאי שגזרו י"ח דבר, שחלק מהם הוא התרחקות מהגויים, שגזרו שם שאין לקנות מן הגוי לחם יין גבינה חומץ ועוד. וגזרו על בניהם ועל בנותיהם להתייחד עמהם.

ובמשנה במסכת פרה (פרק ב' מ"א) סובר, שאין לקחת פרה אדומה מן הגויים. ובעבודה זרה (כ"ג), דעתו כך גם על שאר קורבנות שאין לקחת מהגויים. ובגיטין (מה): מביאה הגמרא שלש שיטות בענין ספר תורה שנכתב על ידי נכרי, שיטה אחת שקורין בו, שיטה שניה יגזו ושיטה שלישית ישרף, ומסיימת הגמרא, שהברייתא הסוברת שישרף היא שיטת רבי אליעזר הסובר שתם מחשבת נכרי לעבודת כוכבים. כמו כן בירושלמי (מסכת חלה פ"ד ה"ז): קנסו את מי שנעשה אריס לגוי בסוריה, שיתחייב במעשרות ובשביעית.

והטעם לכך, כי רבי אליעזר הוא גלגול נשמת "ראובן", וראובן נקרא כן שאמרה לאה אמו: ראו מה בין בני לבין חמי (ברכות ז'), כל עניינו הבדלה בינו לבין עשו – בינו לבין הגויים, לכן זה היה דרכו להבדיל בין ישראל לגויים.

דבר נוסף, כתב רבינו יוסף חיים בספרו בן יהודע (שבת קיה): איתא בילקוט ראובני בשם רבינו האר"י ז"ל, דזווג הראשון של יעקב אבינו עליו השלום כשבא על לאה היה בליל שבת עיין שם, ובזה פרשתי בס"ד טעם נכון על אשר החליף לבן את רחל בלאה ולא ראה אותה יעקב אבינו עליו השלום בחוש הריאות, דאמרו רבותינו ז"ל במדרש קודם שנכנס יעקב אבינו עליו השלום לחדר, שלח לבן את התינוקת לכבות הנרות, וקשה, היה לו להדליק הנר ויראנה בחוש הריאות ולמה סמך על הסימנים? אך כיון דשבת היה והאבות שמרו שבת לכך לא הדליק הנר, ובזה פרשתי בס"ד הטעם שקראתו לבנה הראשון ראובן, כי היא נתעברה בו באותה לילה, ומי גרם לה שיהיה לה זה הבן האור אשר נסתלק אותה לילה מן החדר, ולזה קראתו ראובן שהוא אור בן, וכו'. עכ"ל.

נמצא כי ראובן שמו מסמל את האור, וכן מצינו אצל רבי אליעזר בן הורקנוס, כפי שמובא תחילת פרקי דרבי אליעזר, שנתבקש רבי אליעזר על ידי רבן יוחנן בן זכאי לפתוח את פיו בדברי חכמה, מיד פתח רבי אליעזר את פיו והיה דורש ופניו מאירות כאור החמה, וקרנותיו יוצאות כקרנות משה רבינו, ואין אדם יודע אם יום או לילה.

ובזה מבארים המפרשים, בהגדה של פסח כתוב: מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

והנה בתוספתא (סוף פסחים) כתוב: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד, והיו עסוקים בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר, כיון

שעלה עמוד השחר הגביהו מלפניהם ונועדו והלכו להן לבית המדרש.

והקשה בספר כרם יעקב (עמוד קעה), מדוע במעשה עם רבי אליעזר הוצרכו התלמידים לבוא ולומר להם 'רבותינו הגיע זמן קריאת שמע' ואילו במעשה עם רבן גמליאל לא הוצרכו התלמידים לבוא, אלא הרגישו רבן גמליאל והזקנים שעלה השחר.

והביא דברי האדר"ת שכתב לבאר, דהא דהוצרכו התלמידים לבוא ולומר שהגיע זמן קריאת שמע, היינו משום שרבי אליעזר היה נוכח באותו מקום ומספר עמם ביציאת מצרים, והרי העידו על רבי אליעזר שבשעה שהיה דורש, היו פניו מאירות כאור החמה ואין אדם יודע אם יום או לילה, ולכן המסובין איתו לא היו יודעים אם עלה השחר או לא. מה שאין כן במעשה עם רבן גמליאל שרבי אליעזר לא היה מסב עימו, לפיכך היו יודעים לבד מתי יום ומתי לילה. ע"כ.

נמצא כי רבי אליעזר בן הורקנוס שהיה גלגול של ראובן, ששמו מעיד על אור, לכן זכה שכל הבית התמלא אורה.

הסבר נוסף שיש לומר בביאור ההבדל בין התוספתא אשר בה קמו התנאים מצד עצמם בעלות השחר, ואילו בהגדה של פסח הוצרכו הנאים שיבואו תלמידיהם ויאמרו להם שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית. שכן, בהגדה של פסח מדובר שעסקו בסיפור יציאת מצרים, ואילו בתוספתא מדובר שעסקו בהלכות הפסח, והנה, על אף שכתבו הפוסקים שאפשר לקיים מצוות ספור יציאת מצרים על ידי למוד הלכות הפסח. והוכיחו כן מדברי התוספתא והזכירה הרא"ש (מסכת פסחים פרק י סימן ל"ג), וז"ל: ומנהג פשוט הוא שלא לשתות יין ופיו הר"ם ז"ל טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים לספר בנסים ובנפלאות שעשה לנו הקב"ה ולאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר. והכי אמרינן בתוספתא (פ"י) חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה וכו'. ע"כ.

אולם עדיין יש הבדל בין סיפור יציאת מצרים להלכות הפסח, כי על ידי סיפור יציאת מצרים זוכה ל"ספיר ויהלום", שכן ממשיך את הארת אותו לילה אשר יתקיים בהם "לילה כיום יאיר" ממילא כל הבית האיר וזרח מסיפור יציאת מצרים, עד שהוצרכו תלמידיהם לומר להם שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית. אולם רבן גמליאל שעסק בהלכות הפסח, אף שיצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים, אבל לא זכה לבחינה של "לילה כיום יאיר", ולכן עם עלות השחר הכיר שהגיע היום והפסיקו מלימודם.